

Fuad Sezgin'in GAS'daki Bazı Konuları	
<p>Fuad Sezgin'e göre neredeyse bilinmeyen bir şair (cilt. 2, cüz 5, s. 3)</p>	<p>El- Cemel'ül-Ekber isimli şair hakkında dipnot:</p> <p>(۱) بخلاف الجمل الأصغر أبي عبدالله الحسين، وهو شاعر مصري لا يكاد يُعرف، من أهل القرن الرابع / العاشر (انظر البتيمة ۱/ ۴۴۰، المغرب لابن سعيد ۴/ ۱۰۲، K. L. Tallquist في الموضوع المذكور ص ۱۸)</p>
<p>İslami Literatürde fazla ilgi görmeyen bir mevzu: (cilt 2, Cüz 5, s. 21-22)</p>	<p>Konu Endülüs şiiri ve gelişim süreci:</p> <p>ومنحى النظر الإجمالى هذا، والذي يتجاوز الشعر إلى فروع أخرى /، لم يُوفَّ حقه من الاعتبار، في المؤلفات المتعلقة بهذا الشأن؛ وذلك لأن الدراسات العربية والإسلامية ما زالت في مرحلة قليلة التطور نسبياً، وإن لم يكن هذا وحده آخر الأسباب، وأهمية نحو هذا المسلك لما يُستقبل من البحث يكشف عنها المقال المشكور الذى كتبه ج . إ . جرونباوم^(۱) بعنوان: "İsq und höfische Liebe - Avicennas Risāla fir" ، فقد بينَ لنا في جلاء أن</p> <p>Ve:</p> <p>هذا وقد يكون لضياح الدواوين، التى ترجع إلى عصر ملوك الطوائف بالأندلس، وحتى عصر ابن دراج (المتوفى سنة ۴۲۱/ ۱۰۳۰) دخل كبير في أن الباحثين المحدثين لم يتناولوا هذه الفترة من فترات الشعر الأندلسي إلا نادراً . ومع ذلك يبدو أن أكبر الأسباب هو أن مسألة تأثير الشعر العربي الأندلسي في شكل شعر التروبادور وأسلوبه قد</p>
<p>Fuad Sezgin'e göre arap aleminde çalışılmamış bir mevzu (cilt 2, Cüz 5, s. 22)</p>	<p>ليس لدينا بعدُ بحثٌ شامل لأصحاب الدراسات العربية^(۲) يناقش حجج وفروض أصحاب الدراسات الرومانية بعد اكتشاف الخرجات المستعربة، ويصدر فيه حكماً نقدياً بالنسبة للرأى السائد بين المشتغلين بالدراسات العربية ، عن تأثير الشعر الأندلسي في أغاني التروبادور، وفي نظري لم يحدث باكتشاف الخرجات المستعربة أى تغيُّر أساسى</p>
<p>Fuad Sezgin'e göre ihmal edilmiş bir konu (cilt 2, Cüz 5, s. 26)</p>	<p>إن أصحاب الدراسات الرومانية الذين اشتغلوا إلى الآن ، ببحث العلاقة بين الشعر الأندلسي وشعر التروبادور، يبدو أنهم لم يقفوا على تطور الأشعار والأغاني الشعبية ذوات الأدوار في المشرق.</p>

<p>Fuad Sezgin'den Taberi ile ilgili bir tespit (cilt 1, Cüz 2, s. 160)</p>	<p>(Enst. Tetk. D. 2/1957/28 - 35) . ولا بد أن تؤكد هنا في وضوح، أن كتب الطبرى لا تمثل حشدا للروايات الشفوية المجموعة أو الأحاديث، بل هي كتب جامعة للكتب التي أتاحت للطبرى، والتي كانت قد ألفت في القرنين السابقين عليه، أى في الفترة ما بين سنة ٥٠ هـ ، ٢٥٠ هـ على وجه التقريب . وهو لم يستخدم - بصفة عامة - كتب معاصريه. والأسماء الأخيرة في سلاسل إسناده ليست أسماء مؤلفين بل أسماء رواة المصادر. مثال ذلك : فإذا كانت الأسانيد في التفسير لا ترجع إلى النبى، فإن هذا يعنى أن مصادره كانت كتباً تضم تفاسير مؤلفيها أو تفاسير معاصريهم وليس هذا بالأمر الصعب التصوّره، انظر دراسة هورست : H. Horst, ZDMG</p>
<p>Fuad Sezgin'e göre Brockelmann tarafından bazı yerde Mesûdfî'nin kitabının bir cüzü, bazı yerde de kitabı üzerine yazılan bir muhtasar olduğu söylenen yazmanın araştırılması gereklidir. (cilt 1, Cüz 2, s. 180-181)</p>	<p>(١١٠) ورقة، انظر: فهرس معهد المخطوطات ٢ رقم ٨٧٢)، وحققه عبدالله إسماعيل الصاوى، القاهرة ١٩٣٨. لابد من بحث ما إذا كان هذا الكتاب هو ما عرف كذلك باسم «عجائب الدنيا وما فيها من الجزائر والعجائب والملوك والكهان والأهرام والبرابى»، أم أن كل واحد منها كتاب مستقل، في مخطوط حسين جلبى ٧٤٦ (٢٥٢) ورقة، القرن التاسع الهجرى، النهاية ساقطة).</p>
<p>Fuad Sezgin'den Ömer b. Şebbe'ye nisbet edilen bir kitap hakkında Brockelmann'a itiraz (cilt 1, Cüz 2, s. 205)</p>	<p>١ - «جمهرة أشعار العرب» القاهرة ثان ٧٦/٣، أدب ١١٩٤ (١٩٩) ورقة، ١١٣١ هـ). وليس صحيحاً ما افترضه بروكلمان من أن هذا الكتاب هو كتاب «طبقات الشعراء». (ولعرفة محتويات الكتاب انظر: فهرس القاهرة) أما نسبة الكتاب إلى عمر بن شبه فهى موضع نظر.</p>
<p>Fuad Sezgin'den çalışılmamış bir konu tespiti (cilt 1, Cüz 2, s. 256)</p>	<p>ومن المعروف أن أقدم كتاب مهم في التاريخ الثقافى هو كتاب الأغانى ليونس الكاتب، وقد ذكر ابن خرداذبة أن هذا الكتاب كان كتاباً ضخماً (كتاب اللهو والملاهى ص ٤١)، وليس لدينا حتى الآن أبحاث عن المؤلفات السابقة التى قام عليها هذا الكتاب الأموى المتأخر. (٢٧٠)</p>

<p>İlk baskının mukaddimesi Fuad Sezgin'e Göre eksik Bir Konu (c. 1, s. 11)</p>	<p>إن النقد الموجه إلى كتاب «بروكلمان» - الذي اشتهر فيما بعد - ربما يكون صحيحاً في جملته، ولكن أيجوز للمرء أن ينظر من وجهة نظر القارىء فقط وينسى الصعوبات التي كان على المؤلف أن يذللها ويتغلب عليها؟ فقد كان عليه أن يجمع كثيراً من المواد، وينتقى منها، ثم يتعرف عليها وينسقها ويبيها، وغالباً ما وقف مكتوف اليدين، عاجزاً عن تنفيذه للمشروع الذي وضعه، وفق الخطة المناسبة، وقد ظهرت له واضحة أثناء عمله، ولذلك كان عليه (في ضوءها) أن يحدد المواد التي سيعتمد عليها.</p>
<p>Fuad Sezgin'e Göre kendisi tarafından ancak yeterince incelenmemiş Bir Konu (c. 1, s. 12)</p>	<p>ولقد ذكرت أولاً المخطوطات التي قدمها «بروكلمان»، ثم أتبعتها بالمخطوطات الجديدة التي عثرت عليها، وقد كان هدفي أن أجعل هذا الكتاب مستقلاً تماماً عن كتاب بروكلمان، ولكنني لم أستطع تحقيق ذلك دائماً، فلم أستطع المضي في عرضي لكتب أحد المؤلفين دون الارتباط «بروكلمان». على أننا إذا أردنا تنظيمًا جديدًا كاملاً للمواد المجموعة، فإن ذلك يستغرق زمناً طويلاً جداً، الأمر الذي لا أسمح لنفسي به، فالقارىء مرتقب منتظر، كما أن محاولة الوصول إلى طريقة مثلى لتصنيف جديد - وهبها الوصول إليها - تجعلنا نخشى على المواد الغزيرة الضخمة للأجزاء الأخرى من الكتاب، حيث لا يمكن تقديمها وعرضها؛ فالعمر قصير، والعمل طويل.</p>
<p>Fuad Sezgin'e Göre İncelenmesi gereken Bir Konu (c. 1, s. 36)</p>	<p>٧ - رسالة في ذكر ما بين قالون وبين ورش من الخلاف، مؤلف هذه الرسالة مجهول، وربما كان هذا المؤلف عبدالعزيز بن علي بن محمد الأندلسي (المتوفى ٥٥٩هـ/١١٦٤م)، انظر كحالة: (معجم المؤلفين ٢٥٤/٥)، مخطوط المكتبة التيمورية بدار الكتب بالقاهرة ٢٨٠/١، تفسير ٣٩٧.</p>
<p>Fuad Sezgin'e Göre Araştırılması gereken Bir Konu (c. 1, s. 79)</p>	<p>ومن الضروري بحث الرواية التي أفاد بها الطبري من هذا التفسير الصغير وقد يكون بالرواية التالية: حدثني به عمران بن بكّار الكلابي، قال: حدثنا يحيى بن صالح، قال: حدثنا أبو الأزهر نصر بن عمرو اللخمي من أهل فلسطين، قال: سمعت عطاء الخراساني^(١٠)، انظر: تفسير الطبري (دار المعارف) ١٣٠/١، (وهورست في مجلة المستشرقين الألمان) H. Horst, in: ZDMG 103/1953/295</p>

<p>Fuad Sezgin'e Göre Araştırılması gereken Bir Konu (c. 1, s. 120)</p>	<p>وتصورنا هذا لتطور التأليف في الحديث قائم على الأخبار التي لدينا عن بدايات العمل في هذا المجال، وكذلك على الكتب التي جاءتنا من تلك الفترة، ثم على فحص المواد التي يتضح على ضوءها أن المؤلفين في تلك الفترة - مع ما يبدو من تناقل أعمالهم شفاهاً- كانوا يتلقون المادة عن بعضهم البعض اعتماداً على نصوص مدوّنة. كان فون كيريم^(١١٣)/وشبرنجر^(١١٤) وجولدتسيهر^(١١٥) إلى حدّ ما على معرفة بالأخبار الخاصة بهذه المرحلة المبكرة، ولم يخامرهم الشك في صحتها. إلا أن جولدتسيهر الذي شغل نفسه بالمرحلة التالية قد حاول على أساس تصوراته الخاطئة - التي أشرنا إليها - أن ينقض الروايات الخاصة ببداية التدوين والتصنيف. وعندما يناقش الإنسان بحثه باستفاضة ويتناوله بالتفقد الشامل، يشعر بأنه لم يتعمق في دراسة القضية، ويبدولنا كذلك أنه لم ينتبه بصفة خاصة إلى الفرق الدقيق بين تدوين الحديث وتصنيفه، ولذا اختلطت عليه الروايات الخاصة بهما اختلاطاً^(١١٦).</p>
<p>Fuad Sezgin'e Göre Araştırılması gereken Bir Konu (c. 1, s. 152)</p>	<p>وهناك كثير من القضايا الجزئية الخاصة بتاريخ المؤلفات في علم الحديث لا تزال في حاجة إلى بحث، ولقد بدا لمؤلف هذا البحث أول الأمر أن محاولة عرض تطور حركة التأليف في المرويات الإسلامية أمر غير ضروري إذ إن هذه الحقيقة تنضج من تلقاء نفسها إن قليلاً أو كثيراً من قراءة كتب الحديث /، إلا أنه لم يكن يجوز له أن يتغاضى عما وضعه التصور الخاطئ المذكور من عقبات في سبيل دراسة تاريخ المؤلفات الإسلامية حتى يومنا هذا</p> <p style="text-align: center;">○○○</p>
<p>Fuad Sezgin'e Göre önce Müslümanlar tarafından ve yeterince incelenmiş Bir Konu (c. 3, s. 3)</p>	<p>وقد أكد كثيرون أن هذا الخبر ليس بذى قيمة كبيرة، فلم يكن من الممكن أن تكون هذه «كتبا» بمعنى الكلمة، وهي لا يمكن أن تكون أكثر من أوراق غير منتظمة دُوّنت فيها أشياء (انظر ما كتبه جولدتسيهر في دائرة المعارف الإسلامية - الطبعة الأوروبية الأولى -</p> <p style="text-align: center;">(١) انظر فلهاوزن في كتابه «الدولة العربية»: Wellhausen, Das arabische Reich 96</p> <p style="text-align: center;">- ٣ -</p>

<p>Fuad Sezgin'e Göre Araştırılması gereken Bir Konu (c. 3, s. 385)</p>	<p>ولا نعرف اليوم أقدم كتب الإباضية في العقيدة ، بل إن ابن النديم ١٨٢ لم يعرفها ولم تكن في متناول يده. وقد وصلت إلينا رسالتان دينيتان عقيدتان لعبدالله بن إباض كتبها إلى الخليفة عبدالمملك بن مروان، ذكرها البرأدي في «كتاب الجواهر» (انظر الترجمة الألمانية بقلم ساخاو Sachau في MSOS II 2, S. 52 ff وكذلك ما كتبه موتيلينسكى A. De Motylinsky في دائرة المعارف الإسلامية الطبعة الأوربية الأولى ٢٦/١). وأقدم كتاب إباضى وصل إلينا هو «كتاب الآثار» لربيع بن حبيب، وهو كتاب لا بد أنه من مؤلفات منتصف القرن الثاني الهجرى. وفيما يلي أهم المراجع الخاصة بالإباضية:</p>
<p>Fuad Sezgin'e Göre Araştırılması gereken Bir Konu (c. 4, s.4)</p>	<p>ولا نعرف اليوم من أقدم كتب القدرية أنفسهم إلا كتاب «القدر» لوهب بن منبسه (المتوفى ١١٠هـ/٧٢٨م، أو ١١٤هـ)^(١١)، ويقال إنه ندم بعد ذلك على تأليفه له (انظر: الإرشاد لياقوت ٢٣٣/٧ ، هورفتس في دائرة المعارف الإسلامية - الطعة الأوربية الأولى ١١٧٤/٤). وقد يكون هذا و «كتاب الحكمة» كتابا واحدا، أفاد منه أبو بكر الخلال (المتوفى ٣١١هـ/١٩٢٣م)^(١٢) في كتاب «الجامع»، وفيه وصف الخلال مؤلف هذا الكتاب بأنه ممن مهدوا للقدرية، انظر: لاوست</p> <p>(H. Laoust, in: Mél. Massignon III, 20</p>
<p>Fuad Sezgin'e Göre önce Müslümanlar tarafından ve yeterince incelenmiş Bir Konu (c. 4, s. 105)</p>	<p>لدينا من أوائل العصر العباسى نصوص تتناول أقوال الزهاد وأفعالهم أكثر مما وصل إلينا عن العصر الأموى. وقد اهتم بالتدوين في هذا الموضوع في المقام الأول - عدد من المحدثين، كان أكثرهم زهادا. وقد احتفظ لنا أبو نعيم بطائفة من هذه العبارات. واهتم المحدثون كذلك بجمع معلومات حول هذا الموضوع في وقت مبكر.</p> <p>وهكذا تضمنت أقدم كتب الحديث المبوبة وفق الموضوعات فصولا في الزهد، ويضم أقدم كتاب في الحديث من العصر العباسى وصل إلينا كاملا، وهو «جامع» مَعْرَ بن راشد (المتوفى ١٥٣هـ/٧٧٠م) فصولا في الزهد، هي: «زهد الأنبياء»، «زهد أصحاب النبي» و «حلق القفا والزهد» و «وصية عمر بن الخطاب»^(١٧).</p> <p>636</p> <p>كما ألف المحدثون في نفس الفترة كتبا في الزهد. وأقدم كتاب نعرفه هو «كتاب الزهد» لثابت بن دينار الكوفي (المتوفى ١٥٠هـ/٧٦٧م)، وهو محدث شيعى ومفسر وفقهه^(١٨). وأقدم كتاب وصل إلينا من تلك الفترة هو «كتاب الزهد» لعبدالله بن المبارك (المتوفى ١٨١هـ/٧٩٧م - انظر ترجمته في باب الحديث تحت رقم ١٣).</p> <p>وابتداء من القرن الثالث الهجرى أخذت مكتبة الزهد - بالمعنى الحقيقي للكلمة - تتكون، واستمر كذلك ما كان المحدثون وأهل التقى والورع قد اهتموا به من قبل.</p>

<p>Fuad Sezgin'e göre Brockelmann'ın hatası (c. 1, s. 322)</p>	<p>(۳۳۹) ذكر بروكلمان (انظر: الترجمة العربية ۲۰۳/۳) أبا جعفر أحمد بن محمد بن مهران النسائي (في القرن الثالث الهجري) وأنه مؤلف كتاب «الحديث الفائق والنسب الراقي». وهذا ليس بصحيح ذلك لأن المخطوط يبدو تهذيباً لموطأ مالك أعده أبو عبدالله بن الحسن بن محمد بن خسرؤ البلخي (المتوفى سنة ۵۲۲ هـ/۱۱۲۸م. انظر بروكلمان - الأصل الألماني - الملحق ۱/۶۳۹). كان أبو جعفر راوية فقط لموطأ مالك برواية محمد بن الحسن (انظر الجواهر للقرشي ۱/۱۲۲). وعنه انظر تاريخ بغداد للخطيب ۵/۹۹ - ۱۰۰، وأخبار إصفهان لأبي نعيم ۱/۱۶۸، والطبري ۳/۶۲۶).</p>
<p>Fuad Sezgin'e göre Goldziher'in hatası (c. 1, s. 453)</p>	<p>۱ - «معجم ابن جميع» : وهو يضم فقط أسماء شيوخه الذين أخذ عن كل واحد منهم حديثاً. وما ذكره جولدتسيهر في كتابه في الدراسات الإسلامية « Goldziher, Muh. Stud. II, 229 » من أن هذا المعجم هو «سُنْد ابن جميع»، ليس صحيحاً. المخطوطات لاندريج ۳۷ (۸۷ ورقة، ۶۱۳ هـ، انظر: فورهورف ۲۲۱)، الأهر ۱/۳۷۳، مجموع ۳۲۶ / (القسم الثاني، ۱۳ ورقة، ۶۶۷ هـ، انظر: فهرس معهد المخطوطات العربية ۲، رقم ۸۰۸)، مختارات، الظاهرية، مجموع ۵۲ (من ۹۸ ب - ۱۰۱ أ).</p>
<p>Fuad Sezgin'e göre yeteri kadar ilgili görmemiş bir eser (c. 2, Cüz 1, s. 11)</p>	<p>وفي نهاية هذه الفترة ظهر عمل مهم في مجال دراسة الشعر العربي وهو فهرس الشواهد من إعداده فيشر وبرونيليش^(۴۱). ولم يجد هذا العمل بكل أسف التقدير اللائق به عند المتخصصين*. وبعد الحرب العالمية الثانية ثمة سمة واضحة تلاحظ في الجهود</p>
<p>Fuad Sezgin'in Nöldöke için tespiti (c. 2, Cüz 1, s. 27)</p>	<p>يبدو أن تيودور نولدكه كان أول متخصص في الدراسات العربية قام ببحث قضية أصالة الشعر العربي القديم بشئ من التفصيل^(۷۴)، ولقد صدر نولدكه في بحثه عن</p>
<p>Fuad Sezgin tespiti (c. 2, cüz 1, s. 37)</p>	<p>وإذا نظرنا إلى التطور في سياق أوسع، يتصل بتقييد الحوادث التاريخية والأنساب (انظر في هذا الفصل ما يتعلق بالمصادر)، وتسجيل حكم الجاهليين^(۱۳۷)، وبرغبة الصحابة في تدوين حديث الرسول وأفعاله^(۱۳۸)، فإننا نستطيع أن نستنتج من هذه الأخبار كلها، أن تدوين الشعر كان مألوفاً في العصر الجاهلي إلى حد ما، وأن قدراً كبيراً من هذه المدونات قد وصل إلى العصر الإسلامي، وأن ظهور الإسلام لم يقلل من الاهتمام بالشعر وروايته، وأن الكتابة لم تلبث أن زاد انتشارها بعد ظهور الإسلام^(۱۳۹).</p>
<p>Fuad Segin'in Ahlwardt ve Nöldeke hakkındaki tespiti (c. 2, cüz 1, s. 47-48)</p>	<p>ونولدكه^(۱۷۴) كانا أول من شغلا بقضية أصالة الشعر العربي، وقد بالغوا في فهم ما ورد في المصادر عن دور هؤلاء الوضّاعين، ومن المؤكد أن كلا العالمين - أورد ونولدكه - لم يفيدا من كثير من المصادر، ومع هذا فإن الكتب التي عادا إليها تضم بضع ملاحظات لو أحسنا تدبرها لعصمتها من الأحكام المتحيزة «إن موقفها يفهم من خلال شكها في مادة بحثها، وهو ما أدى أثناء بحوثها المتأخرة إلى حكم يزرى بالقيمة الفنية للشعر العربي»^(۱۷۵). ومما يثير العجب حقاً أن بعض العلماء الأحدث عهداً، ومنهم بلاشير^(۱۷۶) قد بالغوا مبالغة شديدة في بيان إمكان الوضع على يد حماد وخلف من الوجهة التاريخية.</p>

<p>Fuad Sezgin'in tespiti 2/38</p>	<p>يتضح من المخطوطات ، التي وصلت إلينا ، أن عددا من اللغويين، في القرن الثاني الهجري / الثامن الميلادي، وفي القرن الثالث الهجري/ التاسع الميلادي، قد شغّلوا بديوان القطامي، ومن هؤلاء خالد بن كلثوم (من القرن الثاني الهجري/ الثامن الميلادي. انظر الأغاني ٢١/٢٩٦)، والأصمعي وابن الأعرابي، وأبو عمرو الشيباني، وكان أبو عمرو أحد مصادر أبي الفرج الأصفهاني في أخبار للقطامي</p>
<p>Fuad Sezgin'in Tespiti 2/86</p>	<p>كان رؤبة وأبوه ينظمان الأراجيز وحدها ، وكان بعض اللغويين يقدرّون أراجيزه كل التقدير، وكان يونس بن حبيب يفضل العجّاج على المُقصدّين (انظر: الأغاني ٢١/٨٩). قال الخليل بن أحمد بعد جنازة رؤبة: «دفنا الشعر، واللغة والفصاحة اليوم» (الأغاني ٢١/٩١). ويتضح حب رؤبة للغريب من مقبسات كثيرة من المؤلفات المعجمية، وعلى العكس من زميله الرجاز الذي سبق ذكره، فقد وجد الأصمعي عند رؤبة سرقات أدبية (من أبيه العجاج)، وأخطاء في أبيات أراجيزه (انظر: الشعر والشعراء، لابن قتيبة ٣٧٧ - ٣٨٠).</p>
<p>Fuad Sezgin tespiti 2/94</p>	<p>/ وصل إلينا من أراجيزه قسم من أرجوزة، خاطب بها عمر بن عبدالعزيز وهو خليفة (انظر: الشعر والشعراء، لابن قتيبة ٣٨٨، والعقد الفريد ٢/٥٨٦، والأغاني ٩/٢٦١، وإرشاد الأريب، لياقوت ٤/٢٠٠، وتهذيب ابن عساكر ٥/٢٤٨)، وقد أدت هذه الأرجوزة إلى الخلط بين دكين هذا ودكين السابق، عند ابن قتيبة ، ص ٣٨٧ - ٣٨٨، والعقد الفريد ٢/٨٤ - ٨٦.</p>
<p>Fuad Segin'in tespiti 2/100</p>	<p>كان «كتاب بنى دهل بن ثعلبة» يضم عدة أبيات لمُحْضِن. وهذا الكتاب أحد مصادر الأمدى.</p>
<p>Fuad Segin'in en-Nâbiğa eş-Şeybânî hakkındaki tespiti 2/108</p>	<p>له «ديوان»، ذكره البغدادي، في خزانه الأدب ١/٩، ويبدو أن ديوانه كان مجهولا إلى حد كبير، وبلغت النظر أن كتب الطبقات والتراجم، وكتب الأنساب لم تذكر الشاعر، حتى إن أخباره في الأغاني (١٠٦/٧ - ١١٣) موجزة كل الإيجاز، وصفه الطيالسي (القرن الرابع الهجري/ العاشر الميلادي) بأنه شاعر مشهور، ولكنه لم يعرف له ديوان.</p>

<p>Fuat Sezgin'in J. Krackovskij ve H. Ritter çalışmaları hakkındaki değerlendirmesi 2/126</p>	<p>وقد تابع كراتشكوفسكى، وريتير (في البحث المذكور ص ٣٧) النص الذى يبدو فى افتراضها سقيا، وهو نص الأغاني ١١/٢ سطر ٨ - ١٠، وفوق هذا فقد جعلنا فترة حياة أبى بكر الوالبى - مؤلف أشهر رواية لقصة المجنون - فى القرنين الحادى عشر والثانى عشر للميلاد، وهذا افتراض خطأ (انظر: ص ٧). إن المقبسات فى الأمالى، للقالى (١٢٦/٢)، وفى «بسط سامع المسامر فى أخبار مجنون بنى عامر»، لابن طولون (المتوفى ٩٥٣هـ/١٥٤٦م انظر بروكلمان II, 307) تثبت رواية ابن السراج فى مصارع العشاق (٧٨/٢)، وفيها أن الوالبى لابد أن يكون معاصرا أسن من أبى عمرو الشيبانى (انظر: ديوان مجنون، لعبدالستار أحمد فراج، القاهرة ١٩٥٨، ص ٣٨ - ٣٩)، أما كون أبى الفرج لم يعرف كتاب الوالبى، فلا يمكن أن يكون بالضرورة دليلا مضادا، ويبدو أن الكتاب قد أثرى فيما بعد بأن دخلت فيه روايات ممانلة من كتاب الأغاني. (انظر: بحث كراتشكوفسكى / ترجمة ريتير، ص ٧). على نحو يشبه الزيادة فى النص الشعرى، بسبب شعبيته وانتشاره.</p>
<p>Fuat Sezgin'in Tespiti 2/131</p>	<p>وترجع الجهود الأخرى فى صنعة الديوان إلى الأصمعى (انظر: الميمنى، فى المرجع السابق ٥٤، ومنه مقبسات فى خزنة الأدب)، ولهذا كله فمن الخطأ أن يوصف الأصمعى بأنه جامع الديوان، كما زعم بروكلمان. (الأصل 1,59).</p>

FUAT SEZGIN: İSLAM'DA BİLİM VE TEKNİK

<p>Fuat Sezgin'e Göre Yeteri Kadar İncelenmemiş Bir Konu (c. 1, s. 6)</p>	<p>(...) Bu tarihyografya faaliyetine oldukça erken dönemde doğmuş ve her bir bilimi ayrı ayrı ele alan bilim tarihi de eklenebilir. Bu tamamen İslam fikir coğrafyasında doğan tarih yazımcılığının ve onun bağımsız bir şekilde gelişen metodolojisinin önemine ilişkin soru, bildiğim kadarıyla evrensel tarih dalı içerisinde şimdiye kadar ya hiç sorulmuş ya da yeteri derecede ele alınmış değildir. Hatta bizzat arabistler bile, İslam'ın özellikle ilk üç yüzyılı (7.-9.) içerisinde ortaya çıkan tarih eserlerinin içeriğini, kendi kaynaklarını alıntılama yöntemlerinden dolayı yeteri kadar önemsemediler. (...)</p>
<p>Arap-İslam Dünyasında Çalışılıp Batı'ya Örnek Olan Bir Coğrafya Çalışması (c. 1, s. 48)</p>	<p>“Kuşbeddîn eş-Şîrâzî (710/1311)'dir. Coğrafya problemlerini ele alırken, o, astronomi konusundaki et-Tuhfe eş-Şāhiyye fî el-Hey'e isimli eserinde meskûn bölgelerin kartografik tasvirinden ve zorunlu detayların küçük boylarda gösterilmesindeki zorluklardan söz etmektedir. Bu amaca yönelik olarak o, daha basitleştirilmiş ve şematize edilmiş bir Akdeniz haritası oluşturmak için pratik bir metot önermektedir. Akdeniz ve Karadeniz, 1200 kareye bölünmüş bir dikdörtgene yerleştirilmiştir. Boylamlar ve enlemler dereceler yerine kareler yoluyla ifade edilmiştir. Denizler ve kara parçaları açıkça değişik renklerle tasvir edilmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısında birkaç oryantalist bu tarz bir harita şemasını Kuşbeddîn'den aktarılan verilere dayanarak yeniden oluşturmuşlardır”</p>
<p>Arap-İslam Dünyasında Yapılan İlmî Çalışma Ve Yorumların Batı'da Kaleme</p>	<p>Bizce şu konuda hiçbir kuşku yoktur: Freibergli Dietrich, Kemâleddîn'in çalışmaları hakkında, ya kitabıyla dolaylı tanışıklığı ile ya da doğrudan doğruya İslam dünyasındaki</p>

Alınan Kitaplardaki Etkisi (c. 1, s. 56-57)	ikameti esnasında bilgi sahibi olmuştur. Hem çekirdek soruda hem de ayrıntılarda ortaklıklar o kadar büyüktür ki, burada birbirinden tamamen bağımsız yapılmış işlerden bahsedilemez.”
Fuat Sezgin’e Göre Önce Müslümanlar Tarafından İncelenmiş Bir Konu (c. 1, s. 90)	.....Avrupa, Araplar tarafından geliştirilen “müzik terapisi”nin teorisi ve pratiğine yine aynı çeviriler ve ilkin İspanya, İtalya ve Fransa üniversitelerindeki öğretim yoluyla ulaşmıştır.
Fuat Sezgin Tespiti (c. 1, s. 105)	.....Bize kadar ulaşan Avrupalı koordinat çizelgeleri, 14. yüzyılın başından itibaren bu konuya ilginin arttığı ve ilgi duyanlar çevresinin zamanla genişlediği izlenimi uyandırmaktadır. Mathematische Geographie und Kartographie im Islam und ihr Fortleben im Abendland [İslam’da matematiksel coğrafya ve kartografya; bunların Avrupa’da devamı] isimli çalışmam esnasında yüz kadar çizelgeyi incelemem sonrasında onların doğuş ve karakterlerine dair elde ettiğim tasavvur burada tekrar edilecektir
Fuat Sezgin’e Göre Kunitzsch Eserindeki Arap Etkisi (c. 1, s. 136)	Kunitzsch, Latince kitapçık ile Muhammed b. Mūsā el-Ḥārizmī (Halife elMe’mūn, dön. 198-218/813-833, döneminde faaliyette bulundu)’nin usturlap hakkındaki Arapça risalesiyle karşılaştırmıştır. Bundan çıkan sonuç şudur: Sententie üç bölümdür; kısa bir giriş, usturlabın tanımı ve usturlabın kullanımına dair birer bölüm. Görüldüğü kadarıyla birinci bölüm Latince uyarlayıcısı tarafından kendine göre serbestçe formüle edilmiştir. Terminolojisinden anlaşıldığı kadarıyla ikinci bölüm çok belirgin Arap etkileri taşımaktadır.
Fuat Sezgin’e Göre Bathlı Adelard Eserleri Arapça’dan Çeviridir (c. 1, s. 138)	Bathlı Adelard’ın, kurulacak matematik ve astronomi binası açısından temel öneme sahip diğer iki çalışması el-Ḥārizmī’nin aritmetik eserinin ve Öklid’in Elementler’inin Arapça’dan çevirisidir.
Fuat Sezgin’e Göre Asıllandırması Yapılmamış Astronomik Bir Ölçüm (c. 2, s. 6)	“O dönemin astronomları tarafından ulaşılan çarpıcı sonuçlardan birini göstermesi bakımından, Sābit b. Ḳurra’nın ortaya koyduğu şu değerden söz edebiliriz: Önemli ölçüde düzeltilmiş olan, ekinoksların [ılımlı noktaları] geri hareketi (presesyon)27 için verilen değer 66 yılda 1°, yani bir yılda 55" dir.” Bu ibarenin sonra verilen dipnotta Fuat Sezgin şöyle demiştir: “Bu olguya ilişkin bilginin ne kadar eskiye gittiği sorusu nihai olarak yanıtlanmış gibi görünmemektedir”.
Arap-İslam Dünyasında Çalışılıp Batı’ya Örnek Olan Astronomik Bir Ölçüm Uygulaması (c. 2, s. 5-6)	“Sind b. ‘Alī, deniz seviyesinden yüksekte bulunan bir kıyıda, batmakta olan güneşin batışını ölçmüş ve bu ölçüme dayanarak dünyanın yarıçapını trigonometrik olarak hesaplamıştı. el-Bīrūnī de bu yöntemi bir ovada yükselen yalçın bir dağda uygulamıştı. Bu yöntem, daha sonraları Francesco Maurolico (1558), Sylvius Belli (1565) ve Francesco Giuntini (1580) adlarını taşımaktadır.”
Fuat Sezgin’e Göre Arap-İslam Dünyasında Çalışılıp Batı’ya Örnek Olan Bir Astronomik Bir Hipotez (c. 2, s. 7)	“(…) ekliptik eğimindeki değişimleri presesyonla ahenkli bir hale getirme girişiminde bulunan Sābit b. Ḳurra, trepidasyon yani sabit yıldızların ileri ve geri hareketi (hareket el-ikbāl ve-l-idbār) hipotezini ileri sürmüştü. Bu hipotez, Avrupa’lı astronomları Arap-İslam kültür

	çevresindeki astronomlardan çok daha fazla harekete geçirici etki yapmıştır”
Fuat Sezgin'den Arap-İslam Dünyasından Bir Astronomun Batı'ya Derin Etki Ettiği İddiası (c. 2, s. 7)	“Abdurrahmān eş-Şūfī, Ptoleme ve Argelander (ö.1875) ile birlikte sabit yıldız astronomisinin üç büyük çığır açıcısından birisi olarak kabul edilir. Eş-Şūfī'nin bu alandaki çalışmalarının sadece İslam dünyasında değil, aynı zamanda Avrupa'da da yüzyıllar boyu süren derin etkileri olmuştur”
Fuat Sezgin'e Göre Arap-İslam Dünyasından Çıkan Ve Batı'ya Örnek Olan Bir Astronomi Kitabı (c. 2, s.10)	(...) el-Bitrūcī (Alpetragius)'nin kitabı İbranice'ye ve Latince'ye çevrildikten sonra, 7./13. yüzyıldan 15./9. yüzyıla kadar Avrupa'da «doğabilimsel-astronomik düşünceyi ilerletici tarzda etkilemiştir» (...)
Fuat Sezgin'e Göre Arap-İslam Dünyasından Çıkan Ve Batı'ya Örnek Olan Astronomi İle İlgili Yazılı Bazı Çalışmalar (c. 2, s.12)	“Cābir b. Eflaḥ (6./12. yüzyıl)'ın Ptoleme'nin Almagest'ine yazdığı kritik onun yaptığı çeviriyle büyük bir etki yapmıştır. Bu eserde bulunan özellikle trigonometrik işlemler Wallingford'lu Richard'ı (yaklaşık 1292-1336), Simon Bredon'u (yaklaşık 1300-1372), Regiomontanus'u (1436- 1476) ve Kopernik'i (1473-1543) etkilemiştir66. Yine ez-Zerḳālī (5./11. yüzyıl)'nin astronomi çizelgelerinin (Zīc) yine onun yaptığı çevirisiyle Georg Peurbach'a (1423-1461), Regiomontanus'a, Kopernik'e ve Kepler'e (1571-1630) derin etkileri Olmuştur.”
Fuat Sezgin'den Arap-İslam Dünyasından Astronomların Görüşlerinin Batı'ya Etki Etmesine Bir Örnek (c. 2, s. 13)	“Bacon, el-Ferḡānī'nin ve el-Baḥḡānī'nin astronomilerini oldukça iyi tanımış ve Sābit b. Ḳurra'nın presesyon (gece ve gündüzün eşitlik oranının yıllık gecikmesi) değerini Hipparkos ve Ptoleme'ninkine tercih etmiş, İbn Heysem'in gezegenlerin somut küre dilimleri içerisinde hareket ettiklerine dair tasavvurunu benimsemiştir.”
Fuat Sezgin'den Arap-İslam Dünyasından Astronomların Batı'ya Etki Etmesine Bir Örnek (c. 2, s. 14)	“(...) Kopernik'i nihayetinde çok önemli bir adım atmaya, yani güneş merkezli sisteme götüren, Ptoleme tarafından zedelene, gezegenlerin tekdüze hareketleri ilkesini yeniden inşa etme yaklaşımını, bahsi geçen Arap öncellerinden almış olmasıdır.”
Fuat Sezgin'den Batılı Astronom Kopernik'in Arap-İslam Dünyasından İstifade Ettiğini Gösteren Bir Kıyaslama (c. 2, s. 15)	“Gezegenlerin tekdüze (uniform) hareketleri ilkesini yeniden inşa etme girişimi konusunda Kopernik ile onun Arap öncelleri arasında şimdiye kadar tespit edilen ortak noktalar şu şekilde özetlenebilir: 1. Hem Kopernik hem de Naşireddīn eṭ-Ṭūsī ve Ḳuṭbeddīn eş-Şīrāzī kayıtsız şartsız şu prensibi kabul etmişlerdir: Her gezegen modeli temel olarak, aynı mesafelerin aynı vektörle (yarıçapla), aynı açısız hızla katedildiği bir hareket mekanizmasına sahip olmalıdır. 2. Kopernik ve onun Arap öncelleri ekuant diye (Ptoleme tarafından düşünülen bir ilave yörüngenin) etkisine ulaşabilmek için gezegen modellerini, yarım eliptik uzunlukta çift vektör mekanizmasını kullanmışlardır. 3. Kopernik'in ay modeli İbn eş-Şāṭır'ın ay modeliyle aynıdır. Her ikisi de boyutları bakımından Ptoleme modelinin boyutlarından çok büyük farklılık gösterir.”

	<p>4. Kopernik'in Merkür modeli, vektörlerin uzunluklarındaki çok küçük değişiklikler bir yana bırakılırsa, İbn eş-Şâtir'ininkiyle aynıdır.</p> <p>5. Kopernik, Merkür modelinde, et-Ṭūsî'nin episikl (ek yörüngeli) modelinde kullandığı çift episikller mekanizmasını kullanmaktadır ki bunu İbn eş-Şâtir de kullanmıştır”</p>
<p>Fuat Sezgin'den Arap-İslam Dünyasından Bir Astronomun Batı'ya Etki Etmesine Bir Örnek (c. 2, s. 18)</p>	<p>“Harita ve küre yapımcısı olarak ünlenen Fransiskan ruhban Vincenzo Coronelli (1650-1718), XIV. Louis için çapı 3,85 m. olan bir gök küresi yapmıştır. Bu küre üzerine yerleştirilen yıldız atlası ‘Abdurrahmân eş-Şüfî (4./10. yüzyıl, bkz. s. 12f.)’nin tasvirini temel almaktadır.”</p>
<p>Arap-İslam Dünyasında İnşa Edilen Rasathanelerin Batı'ya Örnek Oluşuna Bir Örnek (c. 2, s. 23, 33)</p>	<p>“Merāğa’da kurulmuş, oldukça ileri seviyede geliştirilmiş ve kısmen yeniden tasarlanmış aletlerle donatılan rasathane genel bilim tarihi açısından şimdiye kadar yeterli ölçüde değerlendirilmemiştir. Bu rasathane ve Semerkant ve İstanbul’daki ardılları, Avrupa’da ilk düzenli rasathanelerin doğmasına neden olmuş kurumlardır.”</p> <p>“Mü’eyyededîn el-‘Urđî on tane alet tanımlamış ve bunlardan üçünün kendi buluşu olduğunu vurgulamıştır. Bunlar: «Çift Kadranlı Alet» (No: VI), «Çift Bacaklı Alet» (No: VII) ve «Mükemmel Alet» (No: X). Bu aletlerden bazıları, Tycho Brahe’nin üç yüzyıl sonra Hven adasındaki rasathanesi için inşa ettiği aletlere model olarak karşımıza çıkıyorlarsa buna şaşmamalıyız. Merāğa Rasathanesi’ni Avrupa’nın çok erken bir dönemde tanımış olması gerektiği hiç kuşku duymadan kabul edilebilir”</p>
<p>Fuat Sezgin'den Arap-İslam Dünyasından Bir Astronomun Çalışmasının Ve İcad Ettiği Astronomik Aletin Batı'ya Etki Etmesine Bir Örnek (c. 2, s. 84)</p>	<p>“ez-Zerqālî’nin risalesinden ve aletinden, usturlabın daha sonraki gelişimine büyük bir etki geldiği anlaşılmaktadır. Astronomi yazınına ve usturlap yapım sanatına gelen bu etkinin önemini, Emmanuel Poullé¹⁵, Un instrument astronomique dans l’occident latin, la «saphea» üzerine yaptığı araştırmada olağanüstü bir biçimde ortaya koymuştur. Bu etki, 13. yüzyılın başlarından 16. yüzyıla kadar devam etmiştir, yani Avrupa ez-Zerqālî’nin evrensel diskini ve buna dair yazdığı eserini, X. Alfons tarafından hazırlatılan Libros del saber de astronomía adlı astronomik eserde yer almasından yarım yüzyıl önce tanımıştır</p>
<p>Fuat Sezgin’in İstanbul Deniz Müzesi’nde Bulunan Usturlapla İlgili Batılı Bir Araştırmacının Hatalı Çıkarımını Eleştirip Konu Hakkında Kendi Kanaatini Belirtmesi (c.2, s. 102)</p>	<p>“David King, usturlabın önemli niteliğini, ağın güney ekliptik içerisinde çok daha uzun ve kuzey ekliptiğin altında bulunan bir köprücük karşısında kısa bir ekvator köprücüğü taşıması olarak göstermiştir. Bu özellik, ilk olarak bir Arap usturlabın ağında ortaya çıkmakta ve Orta Çağ Fransız aletlerinden bazılarına anımsatmaktadır. Böylece, «temelde bulunan ağ modelinin belki de Haçlı Seferleri sırasında Eyyübi Devleti’ne getirilmiş olan bir aletten kopya edilip edilmediği» sorusu ortaya çıkmıştır. D. King’in bugün bu ilişkiyi o zamanki gibi açıklamayacağını, tam tersine bu modelin daha çok Suriyeli Arap usturlaplar yoluyla ve Haçlılar aracılığıyla Fransa’ya ulaşmış olduğunu kabul etmeye razı olacağını ümit ederim.”</p> <p>Bu pasajdan sonra verdiği dipnotta Fuat Sezgin şöyle demiştir: “Bu satırları yazdıktan bir süre sonra King’e, hala bu görüşte olup olmadığını sorma imkanını buldum. O, görüşünü anılan makalesinin yazımından kısa bir süre sonra revize ettiğini ve bunu The Ciphers of the Monks (Stuttgart 2001, s. 395) kitabında dile getirdiğini söyledi. Bu eserinde (10. dipnot) önceki tahmine teessüf etmekte ve yeni bir görüşe ulaşmaktadır: «Possibly it was inspired by a Syrian astrolabe seen by a French Crusader.» Böylelikle bizim görüşümüze yaklaşırsa da,</p>

	ben, usturlabın bir Fransız Haçlısı tarafından götürüldüğünü ve Fransa’da imite edildiğini daha muhtemel görüyorum.”
Arap-İslam Dünyasında Geliştirilip Üretilen Astronomik Aletlerden Usturlapların Batı’ya Örnek Oluşuna Örnek (c. 2, c. 111, 114, 162)	<p>“(…)Modelimiz m.s. 14. yüzyıldan kalma İspanyol-Gotik tarzı bir örneğe dayanılarak yapılmıştır. «Bu, Avrupa’da yapılmış usturlap açıkça görüldüğü üzere, Arap kültür çevresine çok yakın durmaktadır. Yıldız adları, çok az istisna dışında Arap kökenlidir. Bizzat Latince Caden = «konan» (Kartal) sembolü bir Arap takım yıldızıyla ilişkilidir.»”</p> <p>“(…)M.S. 1600 civarında Erasmus Habermel tarafından imal edilmiş alete dayanılarak yapılmıştır. Arka yüzde «ez-Zerķālī Diski» görülmektedir”</p> <p>“Derek J. de Solla Price’in², 1959 tarihli saat mekanizmalarının kökenine ilişkin araştırmasında, Arap-İslam kültür çevresinin mekanik-astronomi aletleriyle Wallingford’lu Richard’dan³ itibaren (14.yüzyılın ilk yarısı) Latin dünyasında görülen mekanik-astronomi cihazları arasında bulunduğu bağlantı dikkat çekicidir. Bu konuda o, özellikle Fransız-Gotik dişli çark usturlaplarıyla Muḥammed b. Ebī Bekr el-İşfehānī’nin usturlabı arasındaki büyük benzerliğe dayanmaktaydı”</p>
Fuat Sezgin’in Bir Usturlap Türü İçin Yapılan Asıllandırmanın Hatalı Olduğunu Tespiti (c.2, s. 120)	<p>“(…)küre biçimli usturlap, Arap-İslam kültür çevresinin buluşu olarak görünmektedir. Fakat Arapça kaynaklarda hiç de az olmayan sıklıkla küresel usturlap halkalı küre ile karıştırılmış ve bu yüzden, tıpkı İbn Nedīm (ö. 380/990)’in Fihrist’inde olduğu gibi, bu tür usturlabın mucidi olarak Ptoleme anılmıştır. el-Bīrūnī’nin verdiği bir bilgi, Cābir b. Sinān el-Ḥarrānī (3./9. yüzyılın ikinci yarısı)’nin de küresel usturlabın mucidi olabileceği varsayımını olanaklı kılmaktadır.”</p>
Fuat Sezgin’in Yeterince Çalışmadığını Düşündüğü Bir Konuda Birkaç Görüşü Değerlendirip Kendi Kanaatini Belirtmesi (c.2, s. 129-130)	<p>“Kral Alfons tarafından hazırlatılan ansiklopedik eserin astronomi aletlerine ayrılan dördüncü risalesi, iki esas ve sayısız alt bölümden oluşmuş olup, küresel usturlabın ayrıntılı bir tarifini içermektedir. Bu eser, külliyyatın diğer bölümleri gibi, Kral X. Alfons (ö. 1284)’un emriyle Rabiçag (Isak İbn Sid) adlı birisi tarafından Eski Kastilce ile yazılmış olmalıdır. Bu şahsın Müslüman, Hıristiyan veya Yahudi olup olmadığı bir yana bırakılacak olursa, eserin Arapça orijinallerden mi çevrildiği, veya Arapça kitaplara dayanarak belirli bir bağımsızlık içerisinde Kastilce yazılıp yazılmadığı kesin olarak cevaplandırılmış değildir. Moritz Steinschneider, 1848 yılında yaptığı açıklamayla, bence durumu en isabetli şekilde belirlemiş görünüyor. Ona göre, ilk önce Arapça örnekler Yahudiler tarafından tercüme edilmiş ve daha sonra bu çevirilere dayanarak Hıristiyan bilginler uygun redaksiyonlar ve adaptasyonlar yapmışlardır. H. Seemann’ın incelediği ve ayrıntılı olarak betimlediği kısım bize, içeriğinin günümüze ulaşan Arapça risalelerle geniş ölçüde örtüştüğüne ilişkin bir tasavvur kazanmamızı sağlıyor. Bu kısım, birçok bakımdan, yaklaşık 400 yıl önce en-Neyrīzī tarafından yazılmış olan metinle gerçekten çok sıkı bir yakınlık göstermektedir. Fakat bu Kastilce risale şimdiye kadar bilinen öncelleriyle karşılaştırıldığında, oldukça daha ayrıntılı ve sunum bakımından da daha iyidir. Bence, bu bulguyu Kastilyalı redaktörlerin bizzat kendilerinin ulaştıkları bir ilerlemenin sonucu gibi anlayacak olursak, elbette yanılmış oluruz. Ben daha ziyade şu görüşü kabul etme eğilimindeyim: Bu Kastilce metin, daha çok, genç bir Arapça versiyona dayanıyor. Ayrıca, burada şunu da göz önünde tutmamız gerekir: Küresel usturlabın bize ulaşan örneklerinden birisi (bkz. s. 131/ bir sonraki sayfa) 1480 tarihlidir ve bildiğimiz daha önceki bütün yazınsal tariflere nispetle daha gelişmiş görünmektedir. X. Alfons’un,</p>

	<p>küresel usturlaba dair olan kısmın önsözünde «onun, küresel usturlabın yapımını ele alan hiçbir kitap bulamadığı için Isak İbn Sid'i böyle bir kitabı yazmakla görevlendirdiği» ifadesi kuşkulu olmanın da ötesindedir. Bütün metnin tamamının Arapça kaynaklara bağımlılığını ele vermesi bir yana, muhtemelen İspanya'ya ulaşmış yalnızca tek bir örnek alet tipine dayanılarak böylesi bir tarifin sağlanmasının mümkün olabileceğini tasavvur etmek hayli güçtür.”</p>
<p>Fuat Sezgin'e Göre Arap-İslam Dünyasında İcad Edilip Geliştirilen Batı Tarafından Bilinmeyen Bir Astronomi Aleti (Küresel Usturlap) (c.2, s. 85, 122)</p>	<p>“Küresel usturlabın ortaya çıkışını, 3./9. yüzyılın ikinci yarısına kadar takip edebiliriz. Bunun Cābir b. Sinān el-Ḥarrānī tarafından icat (...) Bu tür usturlap da Arap-İslam kültür çevresinde yüzlerce yıl süren bir gelişim göstermiştir. Bu alet İspanya dışı Avrupa'da ya bilinmemiş ya da dikkate alınmamış görünmektedir.”</p> <p>“Bugünkü bilgimize göre, bu alet tipi Avrupalı astronomların dikkatini çekmemiş görünüyor. Her halükarda –Müslüman Endülüs bir yana bırakılacak olursa –Avrupa'da yapılmış bir örneğini ve küresel usturlap hakkında bir Arapça risalenin hiçbir Latince veya İbranice çevirisini de bilmemekteyiz. <i>Libros del saber de astronomía</i> adlı eserin de hiç bir etkisi görülmemiştir.”</p>
<p>Fuat Sezgin'in Yeterince Çalışılmadığını Düşündüğü Bir Konuda Birkaç Görüşü Değerlendirip Kendi Kanaatini Belirtmesi (c.2, s. 129-130)</p>	<p>“Kral Alfons tarafından hazırlatılan ansiklopedik eserin astronomi aletlerine ayrılan dördüncü risalesi, iki esas ve sayısız alt bölümden oluşmuş olup, küresel usturlabın ayrıntılı bir tarifini içermektedir. Bu eser, külliyyatın diğer bölümleri gibi, Kral X. Alfons (ö. 1284)'un emriyle Rabiçag (Isak İbn Sid) adlı birisi tarafından Eski Kastilce ile yazılmış olmalıdır. Bu şahsın Müslüman, Hıristiyan veya Yahudi olup olmadığı bir yana bırakılacak olursa, eserin Arapça orijinalden mi çevrildiği, veya Arapça kitaplara dayanarak belirli bir bağımsızlık içerisinde Kastilce yazılıp yazılmadığı kesin olarak cevaplandırılmış değildir. Moritz Steinschneider, 1848 yılında yaptığı açıklamayla, bence durumu en isabetli şekilde belirlemiş görünüyor. Ona göre, ilk önce Arapça örnekler Yahudiler tarafından tercüme edilmiş ve daha sonra bu çevirilere dayanarak Hıristiyan bilginler uygun redaksiyonlar ve adaptasyonlar yapmışlardır. H. Seemann'ın incelediği ve ayrıntılı olarak betimlediği kısım bize, içeriğinin günümüze ulaşan Arapça risalelerle geniş ölçüde örtüştüğüne ilişkin bir tasavvur kazanmamızı sağlıyor. Bu kısım, birçok bakımdan, yaklaşık 400 yıl önce en-Neyrîzî tarafından yazılmış olan metinle gerçekten çok sıkı bir yakınlık göstermektedir. Fakat bu Kastilce risale şimdiye kadar bilinen öncelleriyle karşılaştırıldığında, oldukça daha ayrıntılı ve sunum bakımından da daha iyidir. Bence, bu bulguyu Kastilyalı redaktörlerin bizzat kendilerinin ulaştıkları bir ilerlemenin sonucu gibi anlayacak olursak, elbette yanılmış oluruz. Ben daha ziyade şu görüşü kabul etme eğilimindeyim: Bu Kastilce metin, daha çok, genç bir Arapça versiyona dayanıyor. Ayrıca, burada şunu da göz önünde tutmamız gerekir: Küresel usturlabın bize ulaşan örneklerinden birisi (bkz. s. 131/ bir sonraki sayfa) 1480 tarihlidir ve bildiğimiz daha önceki bütün yazınsal tariflere nispetle daha gelişmiş görünmektedir. X. Alfons'un, küresel usturlaba dair olan kısmın önsözünde «onun, küresel usturlabın yapımını ele alan hiçbir kitap bulamadığı için Isak İbn Sid'i böyle bir kitabı yazmakla görevlendirdiği» ifadesi kuşkulu olmanın da ötesindedir. Bütün metnin tamamının Arapça kaynaklara bağımlılığını ele vermesi bir yana, muhtemelen İspanya'ya ulaşmış yalnızca tek bir örnek alet tipine dayanılarak böylesi bir tarifin sağlanmasının mümkün olabileceğini tasavvur etmek hayli güçtür.”</p>

<p>Fuat Sezgin'in Batı İle Anılan Avrupa Güneş Saati Ve Fransız-Gotik Mekanik Takvimi'ni Arap-İslam Dünyası Astronomi Geleneğine Bağlaması (c. 2, s. 161, 170)</p>	<p>“Avrupa güneş saati Arap-İslam çevresinde <i>dā'iret mu'addil en-nehār</i> olarak adlandırılan araçların geleneğindedir.” “ Bu takvim, çok büyük bir olasılıkla bizim halihazırda el-Bīrūnī'nin tarifi (bkz. s. 164) ve Muhammed b. Ebī Bekr el-İşfehānī'nin mekanik-astronomi takvimi yoluyla tanıdığımız bir gelenek içinde ortaya çıkmıştır. Fransız-Gotik takviminin dişli çark mekanizması ile Muhammed b. Ebī Bekr el-İşfehānī'ninki arasındaki büyük benzerliğe, Silvio A. Bedini ve Francis R. Maddison önceden dikkat çekmişlerdi.”</p>
<p>Fuat Sezgin'e Göre Arap-İslam Dünyasından Çıkan Ve Batı'ya Etki Eden Astronomi İle İlgili Yazılı Bazı Çalışmalar (c. 2, s.173, 187)</p>	<p>“Ekvatoryuma ve tarihine duyulan ilgi ilk olarak, E.S. Kennedy'nin İ Gıyāseddīn Cemşīd b. Maḥmūd el-Kāšī'nin (ö.838/1435) keşfettiği bir risalesi hakkında, 1947'den itibaren yazdığı makaleler dizisiyle başlamıştır.” “Campanus'un eserleri yorucu, zor ve gerçeğe hayli uzak da olsa, kendi döneminde önemli bir matematikçi ve astronom olarak kabul edilmekteydi. Onun eserlerinde esas itibariyle söz konusu olan, Arapça kaynakların ve o dönemde çoktan aşılmış gelişmelerin derlenmesidir; onunadını taşıyan aletin modeli olarak İbn es-Semḥ'den tanıdığımız yapım şekli söz konusu olabilir, ancak Campanus'un aleti, iç içe yerleştirilmiş döndürülebilir diskleri ile önemli ölçüde İbn es-Semḥ'inkinden daha kullanışsızdır”</p>
<p>Fuat Sezgin'e Göre Göz Önünde Bulundurulmamış Bir Olgu (c. 3, s. 12)</p>	<p>Me'mūn coğrafyacılarının ve el-İdrīsī'nin dünya haritalarıyla şaşırtıcı bir benzerlik gösteren bir haritanın doğmuş (6. resim) olması kartografi tarihinde layıkıyla gözönünde bulundurulmamış bir olgudur.</p>
<p>Fuat Sezgin'e Göre Göre Yanlış Ve Eksik Bir Değerlendirme (c. 3, s. 14)</p>	<p>Kartografi tarihi araştırmalarında hem sözde portolan haritalarının oluşumu hem de takip eden zaman zarfında dünya haritası ve parçaharitalar üzerinde görülen Asya ve Afrika tasvirleri, kapsamlı bir ilişkiler çerçevesinde ele alınmak yerine, her zaman sadece bütünden ayrılmış, tek tek problemler halinde ve Arap-İslam kültür çevresine ait matematiksel coğrafya ve kartografi bilgisinden hemen hemen tamamen habersiz olarak değerlendirilmiştir.</p>
<p>Fuat Sezgin'in Yorumu (c. 3, s. 36)</p>	<p>Hint Okyanusu denizcileri ya bizzat kendi tecrübeleri yoluyla, ya da muhtemelen Arap astronomlardan öğrenmişlerdir ki, kutup, soyut nokta olarak kutup yıldızıyla düşümdeşmemekte, bilakis kutup yıldızı günde bir kez kutbun çevresinde zamanla değişen 3°25' lık yarıçaplı başka bir (gerçekte olmayan) daireyi tanımlamaktadır.</p>
<p>Fuat Sezgin'e Göre Yanlış Bilinen Bir Konu (c. 3, s. 46)</p>	<p>Astronomi tarihi ve Arap-İslam kültür çevresindeki denizcilik aletlerine ilişkin bugünkü bilgimize göre, Yakup Sopası'nın Levi ben Gerson'un veya Johannes Regiomontanus'un bir buluşu olduğuna ilişkin alışlageldik düşünce savunulamaz görünmektedir1. Yunanlardan etkilenmiş olarak Araplar daha 3./9. yüzyılda yıldızların yüksekliklerini belirlemek için diğer aletlerin yanında <i>zāt eş-şu'beteyn</i> («iki bacaklı») adlı bir aleti kullanmışlardır.</p>
<p>Fuat Sezgin'e Göre Bilim Tarihçilerinin Aydınlatması Gereken Bir Husus (c. 4, s. 97)</p>	<p>(...) Arap yarımadası sakinlerinin İslam'dan önce gerçekten iyi bir metalürji ve cam yapımı bilgisine sahip olmaları gerektiğini 1971'den itibaren Karyat el-Fau kazıları sırasında elde edilen zengin buluntular ispatlamaktadır. Bu bilgilerin Arabistan'da ne derece yaygın olduğu</p>

	<p>sorusunun yanıtlanması gelecekteki bilim tarihçilerinin çözmeleri gereken ödevlerden birisi olacaktır. Bu bilgilere yazılı bir literatürün eşlik edip etmediğine ilişkin herhangi bir tahminde bulunmaya cesaret edememekteyiz. (...)</p>
<p>Fuat Sezgin'e Araştırılmayı Bekleyen Bir Konu (c. 4, s. 109)</p>	<p>(...) İslam'ın ortaya çıkmasından önce Akdeniz ve komşu kültürlerde yürütülmüş olan kimyanın, sadece teorik bilgilerle sınırlı olmayıp, aynı zamanda araç ve gereçlerin pratik amaçlı kullanımını da içerdiği şeklindeki bilim-tarihsel olgu benim için kuşku götürmezdir. Fakat, Müslüman olsun olmasın yeni kültür dünyası mensuplarının ne zamandan itibaren bu aletlerle çalışmaya başladıkları konusunda belirsizlik hakimdir. Bu noktada konunun birçok uzmanınınkinden ayrılan bu satırların yazarının görüşüne göre, kimya alanında labaratuvar araçlarıyla çalışmanın başlangıcı da İslam'ın daha ilk yüzyılında (m.s. 7. yüzyıl) aranabilir. (...)Bununla birlikte, dünya müzelerinde korunan ilgili materyali kavramaya yönelik bir araştırma hala beklemektedir. (...)</p>
<p>Fuat Sezgin'e Araştırılmayı Bekleyen Bir Konu (c. 4, s. 157)</p>	<p>(...) Bunların yardımı olmaksızın bizim seçkimiz düşünülemezdi. Şimdiye kadarki bütün değerli çabalara rağmen şu sorular hemen hemen hiç sorulmamış görünmektedir: Arap-İslam bilginlerinde, Yunan üstatlarıyla karşılaştırıldığında hangi mineraller yeni görünmektedir? İslam döneminde hangi yeni mineral yatakları, bunlarla ilgili kendilerine özgü deneyim, gözlem, sınıflandırma ve oluşum teorileri vardır? Arap mineralojisinin Avrupa'da daha sonraki gelişime olan etkisi de henüz hemen hemen hiç araştırılmamıştır. (...)</p>
<p>Fuat Sezgin Tespiti (c. 4, s. 158)</p>	<p>(...) Tercüme evresinde bu kitabı» yazmış olmalıdır. Bu satırların yazarına göre, bu görüşe karşı geç Eski Çağ'dan (yaklaşık m.s. 5.-6. yüzyıl) gelen, 2./8. veya 3./9. yüzyılda Arapça'ya tercüme edilmiş bir eserle karşı karşıyayız. (...)</p>
<p>Fuat Sezgin Yorumu (c. 4, s. 98)</p>	<p>(...) Mantıksal olarak bunu izleyen soru, içerikten hareketle «Araplar»ın bu pseudo-epigrafik kaynakların gerçek yazarları olup olamayacakları sorusu bence henüz yahut ciddi olarak ortaya atılmış değildir. Çoğu araştırmacı Ruska'nın anlayışını paylaşmaktadır. Bu bağlamda Arap-İslam bilimleri tarihiyle uğraşım sırasında bende oluşan düşünceleri 1967 yılından beri yayınlanan Geschichte des arabischen Schrifttums isimli kitabımın birçok cildinde açık bir biçimde ifade etmekteyim. Eğer bu düşünceler, aynı disiplinden olan meslektaşların çoğu nezdinde umduğum kabulü bulmamış ise, bu doğal olarak beni mutlu etmemektedir. Doğrusu argümanlarımın köklü bir biçimde çürütüldüğüne hiçbir yerde rastlayabilmiş de değilim. (...)</p>
<p>Fuat Sezgin'e Göre Önce Müslümanlar Tarafından İncelenmiş Bir Konu (c. 5, s. 11)</p>	<p>el-Bîrûnî tarafından ve önemsiz bazı tashihlerle diğer bilginler tarafından İslam dünyasında zamanla pek çok metalin ve değerli taşın belirlenen özgül ağırlıkları, modern değerlerle tamamen veya çok yakın örtüşmektedir. Arap-İslam kültür çevresinin bu konuyla ilgili araştırma yöntemleri, E. Wiedemann'ın kanaatine göre, Venedik'e de ulaşmıştır ve oradan İtalyan bilginlere, onlar arasında Galileo Galilei'ye. Onun düşüncesine göre «Galilei, Bilancetta'sında hemen</p>

	hemen aynı yöntemleri kullanmıştır», yani İslam dünyasında yaygın olan yöntemleri.
Fuat Sezgin'e Göre Önce Müslümanlar Tarafından İncelenmiş Bir Konu (c. 5, s. 16-17-18)	Su çarkı ve dişli çark olmaksızın basit bir helezonlu pompa, evvelce Romalı bilgin Vitruv (Marcus Vitruvius Pollio, ö. yaklaşık m.ö. 25) tarafından De architectura isimli eserinde tarif edilmektedir. Yeni Çağ'da (1886) Hugo Blümmer bu alete işaret etmiştir: «Fakat bundan başka, maden ocağı sularını boşaltmak için Mısırlı diye adlandırılan bir vida (κοχλίας, cochlea) kullanılmıştır. Bu, sözde Arşimed'in bir Mısır seyahatinde yapmış olduğu buluştur, fakat çok büyük bir ihtimalle Mısır'da çok uzun zamandan beri bilinen bir mekanizma idi, Arşimed'in yaptığı bunu Avrupa'ya taşımaktan ibarettir.» ..... Benim düşünceme göre, her ikisi de, hem Leonardo hem de Taqiyyeddin, helezonlu pompanın Arap-İslam kültür çevresinde geliştirilmiş tipini göstermektedirler. .....Leonardo'nun helezonlu pompası, İstanbul'daki daha genç çağdaşı Taqiyyeddin (1553)'in helezonlu pompasını açıkça andırmaktadır.
Fuat Sezgin'e Göre Önce Müslümanlar Tarafından İncelenmiş Bir Konu (c. 5, s. 61)	...Resim, Mariano Taccola'nın not defterinden (15. yüzyılın birinci yarısı) Sayfanın alt tarafında savaş makinalarının taslakları bulunmaktadır. Bu Perpetuum mobile, modelimizde sunulan ile şaşırtıcı bir benzerlik göstermesi nedeniyle daha eski İslami kaynakların, İslam bilimlerini Avrupa'ya taşıma işinin öncüleri için çok önemli olduğuna ilişkin bir diğer kanıttır
Fuat Sezgin'e Göre Araştırılmayı Bekleyen Bir Konu (c. 5, s. 111)	...İslam dünyasında okların ve başka projeksiyonların atımında, karşı ağırlıklı mancınığın artırılmış fırlatma gücünden yararlanılmaya ne zamandan itibaren başladığını halihazırda bilmemekteyiz.

GENEL TABLO	
Fuat Sezgin'e Göre Araştırılması Gereken Konuların Yer Aldığı Yerler	c. 1, s. 6.
	c. 2, s. 23; 129-130.
	c. 4, s. 97; 109; 157.
	c. 5, s. 111.
Fuat Sezgin'e Göre Müslümanların Batı'ya Etkisi	c. 1, s. 48; 56-57; 90; 136;138.
	c. 2, s. 5-7; 10; 12-15; 18; 33; 84; 111; 114; 161; 162; 170; 173; 187.
	c. 5, s. 11; 16-18; 61.
Fuat Sezgin'in Hatalı Gördüğü Görüşü Değerlendirmesi	c. 2, s. 102; 120.
	c. 3, s. 14; 46.
Fuat Sezgin'e Göre Batı Tarafından Bilinmeyen Bir Astronomi Aleti	c. 2, s. 85; 122.
Fuat Sezgin'in Tespit ve Yorumu	c. 1, s. 12; 16.
	c. 1, s. 105.
	c. 2, s. 129-130.
	c. 3, s.12; 36.
	c. 4, s. 98; 158.

